

Тамара Яценко: палітра



Гротеску

Напевно, немає вистави, яка б органічніше сприймалася на київській сцені, ніж «За двома зайцями» М.Старицького. Ось де зникає будь-яка умовність та межа між сценою та залом, з'являється тотожність системи координат — здається, будь-хто з публіки міг би піднятися й зіграти котрусь із другопланових ролей. Виставі «За двома зайцями» в Молодому театрі виповнюється незабаром двадцять років — стільки ж, скільки й самому театрові. Дещо наївна, примітивна та й вторинна щодо кіноверсії Віктора Іванова, вона є тим не менш візитною карткою театру і щоразу збирає аншлаги. Одна з причин — незрівнянна Проня Прокопівна у виконанні народної артистки України Тамари Яценко, актриси, що теж є свого роду емблемою Молодого і «тримає» на собі не тільки цю виставу, а й значну частину репертуару.

Театральна харизматичність, масова у Москві, у нас спрацьовує в окремих випадках. Але ж Тамара Яценко пройшла саме московську школу «вироблення» зірок — в московському театральному вузі ГИТИС, куди вона вступила, вже будучи актрисою Молодого. До цього вона закінчила студію при театрі І.Франка (курс народної артистки УРСР Поліни Нятко, яку Тамара Яценко згадує з вдячністю) і кілька років виступала з номерами як естрадна актриса. На Яценко ідуть, сподіваючись «бубабізму» — бурлеско-балаганно-буфонадності. Одного разу знайдене комедійне амплу виявилось настільки ціліс-

ним, що будь-яка роль Тамари Яценко є ключем до всіх інших, хоча кожна з них водночас виявляється і несподіваною, зокрема Проня.

«За двома зайцями» — це скоріше грубуватий водевіль, ніж комедія, і жарти теж відповідні. Тому й Проня Прокопівна не просто вульгарна і брутальна, а іноді й просто «приблатньонна». Цей типаж, знайдений Тамарою Яценко, в своїй універсальності творить форму гіперболізованого гротеску. В Проні перебільшене все: від частин тіла й туалету до афектів і способів їх вираження. Але парадоксальна річ: на тлі вже згаданої «природності»

■ Тамара Яценко

■ Тамара Яценко (Анна Андріївна) у виставі С.Мойсеева «РехуВЛійЗОР» за М.Гоголем і М.Кулішем.

■ Тамара Яценко у фільмі О.Бійми «Заручини» за В.Винниченком з серіалу «Острів любові».

сценічного дійства ця гіперболізація починає здаватись мало чи не особистісним гігантизмом: неординарність актриси грає з нею злий жарт там, де саме ординарність виступає умовою органічності. Її тезка, чия бронзова подoba встановлена нині на Андріївському узвозі (тобто кінематографічна Проня Маргарити Кринициної), попри свою комедійність, здається просто взятою з життя — з її живими подобами доводиться стикатись мало не щодня. Вона прекрасно орієнтується в соціумі: доскона-



ла інтеграція — найперша ознака міщанки; вміє фальшиво посміхатись «бомондним» панянкам, меркантильно розраховувати, як «полонити» нареченого. Натомість Проня Тамири Яценко, попри свою теж нібито життєву впізнаваність, відчуває свою самотність і навіть маргінальність. Її життя проходить у площині ілюзій — сцени з бульварних романів, сінематографа, досвіду пансіонної мадам яскраво відтворюються її уявою та обігруються вже на пародійному рівні, коли мелодраматичні штампи переносяться до реального побуту. З Проні щосекунди сміються не тільки глядачі. А глядачі, до ре-

чі, сміються саме щосекунди, навіть ще до репліки Тамири Яценко, а надто ж після кожної фрази, в якій актриса вміє відшукати й подати щоразу новий комічний акцент. Тамирі Яценко підвладне блазнювання як форма існування — в найбільш професійному сенсі цього слова. Протягом усієї вистави вона віртуозно й безжально висміює свою Проню, проте у фіналі вміє проникнутись до неї людяністю: остання, двічі повторена фраза Проні: «Я вас... любила», — звучить вже без крихти іронії, майже трагічно. Саме пристрась губить Проню, надмірну жінку з надмірним темпераментом. Вона нестямно душить Голохвостого в обіймах. А чого варті її соло на скрипці (після якого зал щоразу вибухає оплесками)! На тлі загальної соціальної детермінованості ця романтична потвора Проня виглядає просто як невизнаний геній абсурду! Смішно?

Вже цей образ дає змогу прослідкувати генеалогію інших ролей Тамири Яценко, широку палітру засобів гротеску, які використовує актриса. Ось Клава у виставі «Життя простих» Н.Ворожбит. Наліт цивілізованості, фальшивого аристократизму, ще присутній у Проні, зникає, лишається сама брутальність. Клава, «велика непересічна жінка», претензійна мешканка комуналки, охоча до випивки, в своїх почуттях цілісна й безпосередня, шалена й несамолюбна, своєю люттю здатна навести жах на інших персонажів. Як актрисі вдається так передати цю звірячу природність сучасних люмпенів — залишається загадкою. Але Клава — це той блатний типаж, який так люблять експлуатувати режисери, запрошуючи Яценко.

Остання робота Яценко в Молодому — Анна Андріївна в «Рехувлії-ЗОРі» — теж позначена його рисами. Контраст цього прийому з образом «шляхетної» манірної гоголівської дами невідпорно комедійний. А втім, сучасний театр вносить свої корективи: ось і Городничий незмінно зупиняє свої репліки на літері «б». Тому патетична репліка Яценко «дочці»: «У тебе есть более достойный пример для подражания — мать т-твоя!» — стає не-

двозначною. Ця пишна досвідчена дама, на відміну від ще юної доньки, сама здатна згвалтувати Хлестакова. В цій ролі Тамара Яценко знову святкує перемогу як характерна актриса.

Але провідне місце в Молодому театрі — це лише один аспект творчості Яценко. Сьогодні важко назвати більш відому комедійну актрису в українському кіно. Вона зіграла близько тридцяти ролей. Відкрив її як кінематографічну актрису Олександр Павловський, запропонувавши їй роль міс Троттер у фільмі «Трест, що луснув» за творами О'Генрі на Одеській кіностудії. І в останні кризові роки кінематографа вона продовжує зніматись. Все той же легко пізнаваний типаж. Наприклад, колоритний образ жебрачки у фільмі «Київські прохачі» за Нечуєм-Левицьким — постійно напівп'яної, але з претензією на «порядність обхожденія». Тамара Яценко разом з іншими акторами змогла відживити українську класику, наблизити до сьогодення її героїв, яких ми спостерігаємо щодня у під'їздах чи підземних переходах. Натомість образ жінки-бомжа у фільмі «Дві Юлії», попри свою гротескність, якийсь аж апокаліпсичний. Не забудеться неперевершена, «непереможно авторитетна» тьотя Мотя з телевистави С.Проскурні «Мина Мазайло» за М.Кулішем — вульгарне втілення «самодержавного» шовінізму та її знову ж підкреслено емоційна репліка: «Єтого не может бить, патаму што єтого не может бить нікада!». Тут, до речі, слід відзначити суржик як особливий мовний простір актриси, який вона широко використовує для пошуку нових відтінків комедного — це стосується і її театральних ролей. Інша телевистава за цим же автором — «Народний Малахій», де Яценко втілила одразу два образи — Стаканчихи, дружини головного героя, та власниці борделю пані Аполінари. У фільмі «Judenkreis, або Вічне колесо» Тамара Яценко виступає в ролі пані Ліберзон в дуєті з Богданом Ступкою — взаємна колоритність їхніх персонажів, помірна комедійність і зовсім не жартівливий щем сплітаються у цьому притчовому фільмі.

А вона зізнається: «Набридло грати потвор». І щоразу запитує режисера, коли чує пропозиції нової ролі: «А я там буду гарною?» Ось і запропонував їй Олег Бійма у фільмі «Заручини» з серіалу «Острів любові» втілити образ майже блоківської Незнайомки. Якою демонічною красунею виглядає вона у великому капелюшку під вуалем! Якого фатально-декадансного ракурсу набирає її обличчя в любовних сценах! Незнайомка ніжним шепотом кличе зачарованого героя і... накидається з шепелявою лайкою на куховарку, виявляючись огидною пові-



єю. Образ побудований на різких дисонансах, але парадоксально, що моменти потворності надають йому ще більшої сексуальності. Героїням Яценко не відмовиш у своєрідному еротизмі. Їм чомусь особливо підходить слово «секс-бомба». Вони з любові задушать, а з ревності горло перегризуть. «Як я пр-ригорну його!» — волає Проня Прокопівна в уже згаданій виставі.

Типаж, обраний Тамарою Яценко, давно й безсумнівно визнаний, має успіх. І водночас вона — актриса широкого діапазону: «від жлобихи до королеви», як висловився один критик. І їй самій подобається такий відгук.

Ольга Кирилова